

Dr. Ivan Grafenauer | Novi doneski k zgodovini narodne balade o »Lepi Vidi«

Najdbe in dognanja zadnjih let.

Odkar sem pred štirimi leti v Domu in svetu priobčil razpravo »Slovenska narodna balada o Lepi Vidi« (1937/38, 230, 237) in je kmalu nato Fr. Marolt v 8. poglavju razprave »Slovenske prvine v kočevski ljudski pesmi« (Kočevski zbornik, 1939, 283—317) na drug način načel problem o postanku te naše narodne pesmi, je prav vsako leto prineslo dragocena odkritja, ki nam omogočajo, da zdaj z veliko večjo varnostjo kakor pred štirimi leti pristopimo k vprašanju o zgodovinskih in književnih osnovah, značaju in razvoju »Lepe Vide«, ene najstarejših in najlepših narodnih pesmi, kar jih Slovenci imamo.

V omenjeni razpravi sem poskusil priti »Lepi Vidi« do jedra z novo, še malo preskušeno metodo raziskovanja. V nasprotju z do sedaj veljavno teorijo primerjalne književne zgodovine, ki upošteva narodne besedno-duhovne umetnine le v toliko, v kolikor so njihove snovi, motivi in tipi prešli v književnost v ožjem pomenu besede,¹ to je v pisano in tiskano književnost, mi je stala pred očmi resnica, da so narodne pesmi, bajke, pripovedke prav tako besedno-duhovne umetnine in zgodovinski dokumenti kakor katero koli pisano in tiskano književno delo, da so prav tako kakor epi in romani, drame in pesmi izobraženih pesnikov nastale v določenem času iz določenih duhovnih, kulturnih in obče zgodovinskih pogojev, da so se prav tako zgodovinsko razvijale in razkrajale že davno, preden so se prvič zapisale in sploh mogle vplivati na dela po imenu znanih pesnikov in pisateljev. Ta resnica se mi je odkrila, ko sem desetletja sledil naporom in uspehom sodobne kulturnohistorične etnologije in se seznanil z njeno znanstveno metodo,² ker sem tu iskal — in ne brez uspeha — virov za naše najstarejše narodne bajke.³ Za preučevanje naših narodnih besedno-duhovnih umetnin in s tem naše najstarejše, dejal bi, prazgodovinske književnosti in v nekem pomenu tudi kulturne prazgodovine, je bilo torej treba najti neko sintezo metode primerjalne književne zgodovine, zlasti motivno-tematske in ritmično-slogovne analize s kulturnohistorično metodo sodobne etnologije (današnja folklorja je v metodičnem pogledu močno zastarela in je še močno v sponah preživelih evolucionistično-prirodnoznanstvenih predsodkov).

Prvo preskušnjo je ta združitev književnozgodovinske in kulturnohistorično-etnološke metode v vrsti razprav v Domu in svetu (1938—1939) kar dobro prestala: izsledki kulturnohistorične in motivno-ritmično-slogovne analize so se nad vse pričakovanje skladno ujemali. Tudi pri »Lepi Vidi«.

Motivna analiza (prvi osnutki v DS, drugo v monografiji, omenjeni v op. 9.) je pokazala, da je najbolje ohranjena, najstarejša slovenska inačica »Lepe Vide« tista, ki jo je dr. Anton Breznik še kot gimnazijec ok. l. 1900. zapisal v Ihanu, pela pa jo je Kórezova Reza, doma iz Male Loke pri Ihanu (DS, N. v. V

¹ A. Ocvirk, Teorija primerjalne književnosti, RZD, Lj. (1936), 81—97.

² Fritz Gräbner, Methode der Ethnologie, Heidelberg (1911); Wilh. Schmidt, Handbuch der Methode der kulturhistorischen Ethnologie, Münster i. W. (1937).

³ Razprava »Prakulturne bajke pri Slovencih«,časno poročilo o izsledkih večje monografije, ki jo dovršujem, je izšla v Etnologu XIV (1942), 2-45, in posebej.

[1937—1938], 233 s.), najmlajša in najslabše ohranjena pa da je tista, ki jo je zapisal l. 1868. R. Poznik v Kropi iz ust Štularjeve Mice (Štrekelj I, št. 75). Metrično-slogovna analiza je pokazala, da se je dvodelna pripovedna dolga vrstica, najstarejša nam dosegljiva oblika slovenske narodne pesmi, v ihanski inačici še skoraj neporušeno ohranila, v Smoletovi inačici (DS XL [1927], 38, Prešernov prepis, n. d. snimek) in v prvem delu kropenske pa precej dobro: vsaka polovica vrstice ima, po dva ritmično poudarjena pojma, slog je zgoščen, kar lapidaren, takšen kakor v najstarejših narodnih zagovorih, in spominja na ritem in slog staroruske pesmi o Igorjevem pohodu, staronordijske poezije in najstarejših nemških zagovorov; sledovi so se ji ohranili tudi še v kajkavskem dvanajstercu,⁴ v dolgi vrstici hrvatskih bugarštic, v srbskem in hrvatskem desetercu.⁵ Ta pesemska vrstica pa se je že v XIII. stoletju umaknila novi, po besednem poudarku urejeni pesemski vrstici, ki tudi stare zareze večinoma nima več.⁶ Ihanska in Smoletova inačica in prvi del kropenske s svojo bolj ali slabše ohranjeno pripovedno dolgo vrstico pričajo torej, da je »Lepa Vida« nastala vsaj že v času ok. l. 1200. Kulturno-historična analiza je ta čas še bolj omejila: črni zamorec, pomorski trgovec in plenilec, ki Vido odpelje, je saracenski Maver iz časa pred križarskimi vojskami, španska kraljica je »poganska« kraljica, žena arabsko-maverskega emira v srednjeveški arabski državi v Španiji — kakor je »španski kralj«, »deželski kralj« (rex paganus) v starih narodnih pesmih in legendah »poganski kralj«.⁷ Ofenzivna moč španskih in severnoafriških Arabcev in Mavrov je bila namreč že konec XI. stoletja z normansko osvojitvijo Južne Italije in Sicilije na osrednjesredozemskem področju za stoletja močno oslABLJENA — pomorsko roparstvo se je v tem področju spet pričelo, in to iz Tunezije, ko se je tunezijski vladar iz rodu Haffidov Chaireddin Barbarossa postavil pod turško vrhovno oblast (1517); Tunis je bil potem središče pomorskega razbojništva do ok. l. 1830., vendar pa se je plenjenje morskih obal omejevalo na krajši čas. Iz teh razlogov je bilo treba izvor »Lepe Vide« postaviti vsaj pred konec XI. stoletja.

Motivna in ritmično-slogovna analiza pa sta pokazali tudi, da je srečni konec kropenske inačice — sonce Vido čudežno pripelje domov — bistveno mlajši od pesmi same, da se v njem kaže vpliv čudežnih legend, kakršnih je proti

⁴ I. Grafenauer, Zamorci in zamorske deklice v narodnih pesmih 3, DS, N. v. VI (1939), op. 39, str. 475 in Dodatek k tej opomnji, ki mu je v tisku žal nadpis izostal, str. 477—479.

⁵ Prim. Vuk II, št. 25, vv. 1—12: Grad gradiše tri brata rodena, / Do tri brata tri Mrnjavčevića: / Jedno bješe Vukašine kralje, / Drugo bješe Uglješa vojvoda, / Treće bješe Mrnjavčević Gojko; / Grad gradili Skadar na Bojani, / Grad gradiše tri godine dana, / Tri godine sa trista majstora, / Ne mogaše temelje podignuti, / A kamo li sagraditi grada (to je v tem odstavku edina vrstica brez drugega poudarjenega pojma v prvi polovici): / Što majstori za dan sagrade, / To sve vila za noć obaljuje. — V bugaršticu je drugi del večinoma nabrekel (t. j. ima več kot dva poudarjena pojma), neredko tudi prva polovica. Prim. »Majka Margarita« (Rupelj, Epske nar. pesme I, Lj. [1935], str. 27, v. 1—2): Cvilu to mi cviljaše drobna ptica lastavica / ona mala ptica; / Ona cvilu cviljaše Zadru gradu na pridverju, / ona mala ptica...

⁶ Prim. v kropenski inačici (Štrekelj I, št. 75) vv. 37—39: »Jaz tebe vprašam (sc. Lepa Vida), / Kako je zdaj na mojmu domu« (dve pripovedni dolgi vrstici, prvi je odpadla druga polovica) in vv. 30—33: »Jaz pa tega nič ne vem (za silo dobra prip. dolga vrstica), / Kako se na tvojmu domu godi. / Ta rumenga solnca vprašaj, / Kako se na tvojmu domu godi« (same porušene dolge vrstice). Obojne vrstice pa se lahko pojo po istem napevu, le ritem in slog sta bistveno drugačna.

⁷ I. Grafenauer, O Zariki in Sončici in še o »španskih« junakih (pravilno: »španskih kraljih in kraljicah«), DS, N. v. VI (1939), 78—87.

koncu XIII. stoletja zbral Jacobus de Voragine († 1298) v svoji »Legenda aurea«, in torej ne sega dalje nazaj kakor v XV., kvečjemu še v XIV. stoletje.⁶

Kakor da se je leta 1938. sprožilo novo zanimanje za »Lepo Vido«, je od tedaj še vsako leto prineslo novih doneskov k boljšemu poznavanju postanka in razvoja »Lepe Vide« in vsi so izsledke kulturno-historične in primerjalno-književnozgodovinske analize še bolj utrdili in — spopolnili.

L. 1939. je priobčil Fr. Marolt v razpravi »Slovenske prvine v kočevski ljudski pesmi« (gl. zg.) dve novi kočevski inačici pesmi o »Schöne Mâre-Meerein«, kočevske prireditve slovenske »Lepe Vide« (A: Kočevski zbornik, 284—286, J: 287—288), vrsto melodij ter donesek k pojasnitvi napeva in ritma »Lepe Vide«: »Gorenjci (Fr. Marolt misli, da so Kočevci prinesli to pesem z Gorenjskega) so torej to balado rajali-peli (raj pod lipo) ter je ta takšen figuralno plesni ritem ne le bistveno predrugačil prvotni koralno pripovedni stil balade, temveč je nujno diktiral metrično zvrstitev oblike a₁ b (znabiti tudi prikrojitev vsebine) in dinamiko melodične črte .. Zdi se..., da se je prvotnejša koralna melodijska, ki se je tesno bližala diatonični skali (stil dostavka b) pod nujno ritmičnega sistema šele v novejši dobi trozvočno skrčila« (str. 316).

L. 1939. mi je delo ob monografiji o »Mladi Zori« in pripovedkah, baladah, bylinah, večjih pripovednih pesmih in epu o Salomonu in njegovi nezvesti ženi — prvič sem jo bil (s pomanjkljivimi književnimi pripomočki) zgotovil že l. 1907⁹ — pokazalo, da je bistveni motiv slovenske »Lepe Vide«, zvabitev mlade žene-matere na ladjo z zdravilom za bolnega otroka, na neki način — le malo spremenjen — prišel že v srvnem. novelistični ep »Rother«, ki je bil o. l. 1150. že dovršen, a se je začel iz baladnih in igrških pesmi oblikovati v ep že o. l. 1120.¹⁰ Nekateri motivi v »Rotheru« pa so nedvomno povzeti po pripovedki o Salomonu in njegovi ženi, ki se je v najstarejši obliki razvila v bizantinskem kulturnem področju že v X. stoletju, tako vsa pripoved, kako Rother ob zopetni pridobitvi svoje žene pride sovražnikom v roke in ga izpod vislic rešijo njegovi v zasedi skriti tovariši z vojsko. K tem motivom je štel A. N. Veselovskij¹¹ — in za

⁶ I. Grafenauer, Še Mavri v (sc. slovenski) narodni pesmi: O mlajši inačici »Lepe Vide«, DS. N. v. VI (1939), 281—283. — V istem spisu (str. 284 s.: Še o Romarju sv. Jakoba Kompostelskega) sem pokazal, da nemška (in nizozemska) narodna pesem »St. Jakobs Pilgerlied«, ki jo je Strekelj primerjal z romanco o Romarju sv. Jakoba Kompostelskega (Strekelj I, št. 37; gl. n. d., str. XIII, op. 1), s to romanco ni v nikaki zvezi, da pa se prva polovica ujema s slovensko narodno pesmijo o romanju v Kompostelo (Strekelj III, št. 6682, str. 794), druga polovica pa da je zajela snov, zgodbo o dveh kompostelskih romarjih, očetu in sinu, in zločinskem krčmarju, iz Jakoba de Voragine »Legenda aurea« (De s. Jacobo Maiori, odst. E, prva zgodba).

Streklju sem s tem popravkom storil krivico. Napake namreč ni zakrivil Strekelj, ampak knjižni odsek odbora Slovenske Matice, ki mu je iz zadnjega snopiča SNP I. črtal tisto narodno pesem, ki je res skorajda prevod omenjene nemške ljudske pesmi, in korektor knjige, ki ustrezne opomnje, ko je postala brezpredmetna, ni črtal. Tisto pesem pa je priobčil — še z drugo inačico — šele Joža Glonar nekaj mesecev potem, ko je moj članek izšel, v knjižici »Stare žalostne« (Akad. založba, Lj. [1939], 185 do 171, 245): Komposteljska romarja I (neznančev zapis iz l. 1796), II (Kastelčev prepis v Ms. [Univ. knj.] 434, VI, 5). — Spet nov dokaz, kako nespametno so nepoklicani cenzorji v odboru Slovenske Matice maličili Strekljevo monumentalno izdajo SNP; cenzurirali so tako rekoč Jakoba de Voragine.

⁹ Kratek povzetek »Legenda o Salomonu v slovenski narodni pesmi« je izšel v »Zborniku u slavu Vatroslava Jagića« (Jagić-Festschrift), Berlin (1908), 65—70. — Nova monografija o »Mladi Zori« čaka zdaj že dve leti pri Znanstvenem društvu v Ljubljani možnosti, da se natisne.

¹⁰ G. Ehrismann, Geschichte der deutschen Literatur bis zum Ausgang des Mittelalters II. Die mhd. Literatur I. Frühmhd. Zeit. München (1922), 292, 299 in tam op. 4.

¹¹ A. N. Veselovskij, Novyja dannija k istorii Solomonovskich skazanij (Razyskanija v oblasti russ. duch. sticha V), Sbornik otd. russ. jaz. i slovesnosti Imp. Akad. nauk, SPb., XXVIII, No. 2 (1881), 86 s., 101; Neue Beiträge zur Geschichte der Salomonage, JArchiv VI (1882), 404, 554.

njim vsa germanistična veda — tudi zvičajno zvabitev Rotherove žene na ladjo in njeno ugrabitev — le da gre tu za zvesto ženo, ki je ne ugrabi poganski tekmelec kakor v pripovedki o Salomonu in njegovi ženi, ampak njen oče, cesar Konstantin iz Carigrada — Rother mu je bil namreč hčer poprej sam zoper njegovo voljo odpeljal, a z njenim in materinim privoljenjem. Germanisti so Veselovskega domnevo glede porekla tega motivnega obrazca prenesli tudi na Hildesage v »Kudruni«, ker ga v prvotni nordijski obliki te pripovedke ni in s to obliko tudi dobro ne soglaša.¹² Obojna domneva pa stoji na šibkih nogah, ker motivnega obrazca zvabitev na ladjo z dragocenim oblačilnim in okrasnim blagom tudi v pripovedki o Salomonu in njegovi ženi prvotno ni in ga poznajo zdaj v resnici samo ruske byline (da so take pesmi bile znane tudi na Balkanu, je mogoče samo posredno sklepati, drugod o njih ni sledu).¹³ Z ugotovitvijo, da je motiv (čudežnega) zdravila zašel v »Rothera« iz neke evropske inačice »Lepe Vide«, je bila moja mimogrede v uvodu razprave o »Slovenski narodni romanci o Romarju sv. Jakoba Komposteljskega« (DS, N. v. V [1937—38], 338) izrečena domneva, da »je ‚Lepa Vida‘ po vsej verjetnosti zrasla iz samega slovenskega življenja in trpljenja v tisti zgodovinski dobi od 9. do 11. stoletja«, seveda ovržena. K problemu, kakšna in čigava je bila ta inačica, pa se je pridružil še drugi, od kod je prišel motivni obrazec zvabitev na ladjo v ruske byline o Salomonu in njegovi ženi in v Hildesage. Ali tudi iz kake inačice »Lepe Vide«?

L. 1939. je natisnil dr. Joža Glonar v »Starih žalostnih« mimo drugih dragocenih starih slovenskih pripovednih narodnih pesmi tudi pesem o »Meljavšici«:¹⁴ godček po kraljičevem naročilu za dobro plačilo zvaabi Meljavšico, za katero je kraljič že sedem let brez uspeha snubil, z ženskim okrasjem na ladjo in jo zoper njeno voljo odpelje kraljiču za nevesto. Da je bil ta pripovedni obrazec znan tudi sicer po Balkanu, spričuje, da je zašel motiv zvabitev tudi v grško-ckslov. pripovedko o Trojanski vojski,¹⁵ da je uporabljen v tretji nalogi mladeničevi v srbski narodni pravljici o Zlatorunem ovnu¹⁶ (sled se mu je ohranil tudi v češki pravljici »O Žar-ptici in morski deklici«);¹⁷ ta pravljica je orientalskega izvora: to dokazuje ne le druga »naloga« mladeničeva v srbski inačici s talmudskim motivom, da mladenič, ki mora postaviti grad iz slonove kosti, zagradi studencem, iz katerih sloni pijejo, vodo in jih napolni s »trista akova vina i trista akova rakijske«, da jih upijani in jim potem zobe odreže, torej prav tako kakor ujame Salomonov odposlanec Benajah demona Ašmedaja ali v crkslov. inačici Salomonov bojar Kitovrasa (gl. J. Babad in V. Jagić v Salman und Morolf, ed. Fr. Vogt, Halle [1880], 213 ss.), ampak tudi vsa pripovedka, ki je močno podobna pravljici o »Aladinu in nje-

¹² Fr. Panzer, Hilde-Gudrun, Halle (1901), 280 ss.; Kudrun, ed. B. Symons², Halle (1914), XLVII s.

¹³ Podroben dokaz v monografiji o »Mladi Zori«.

¹⁴ Stare žalostne, izbral in priredil Joža Glonar, Akad. zal., Lj. (1939), 84—88, 241 (iz Ms. 434 Univ. bibl., X, 3: »Prepisal 13. avg. 1838 neki neznanec v Ljubljani od nekega Železnikarja«).

¹⁵ Sbornik za narodni umotvorenija VII (Sofija 1892), 224; srbski prevod: Mil. M. Bašić. Iz stare srpske književnosti⁴ (1931), 23—25.

¹⁶ Vuk, Srpske narodne pripovjetke, št. 12; prim. DS, N. v. V (1937—38), 232.

¹⁷ Pravljice Božene Němcove, poslovenil Tine Debeljak, I, Lj. (1941-XX), 42—54, pos. 48 ss. — Sorodne inačice (brez zvabitev na ladjo): M. Valjavec, Narodne pripovjesti², Zagreb (1890): Pripovesti od vil. št. II, str. 5—12; Afanas'jev, Rus. nar. skazky VII, 12; isti, Poetičeskija vozrženija Slavjan na prirodu II (1868), 127 s (v op. 3. je navedena starejša literatura). Brüder Grimm, Kinder- und Hausmärchen, št. 6 (Der getreue Johannes: tudi zvabitev na ladjo) in k temu Bolte-Polívka, Anmerkungen zu den Kinder- und Hausmärchen der Brüder Grimm.

govi čudežni svetilki« v arabski zbirki »Tisoč in ena noč«. »Meljavšici« je sorodna tudi hrvaška narodna pesem »Bosilje na prodaju«,¹⁸ nekateri prav značilni motivi iz nje so se ohranili — res v zmaličeni obliki — v ruskih bylinah o Soloveju Budimiroviču.¹⁹ Nedvomno pa je kočevska ljudska pesem »Brautwerbung« prirejena po slovenski »Meljavšici« in ni, kakor misli John Meier, le nekoliko popačen odsev nemške Hildesage²⁰ — v tej ne gre za ugrabitev zoper nevestino voljo, ampak z njeno privolitvijo in celo sodelovanjem.

Z »Meljavšico« pa se od poteze do poteze, celo v podrobnostih, ujema tudi pripoved o pripravah za ugrabitev Rotherove žene, o njeni zvažitvi na ladjo in ugrabitvi sami in bogatem plačilu, ki si ga igrc (»godček«!) vnaprej izgovori in tudi dobi²¹ — samo motiv zdravila je iz baladnega obrazca »Lepe Vide«, kajti Rotherove (noseče!) žene ne zvažijo na ladjo dragocena oblačila in žensko okrasje, ampak čudežni kamen, ki baje ozdravi vse pohablence in hromce, če jih kraljica z njim pogladi.

Pa kako naj bi bila prišla motivna vrsta zvažitve na ladjo iz »Meljavšice«, motiv zdravila iz »Lepe Vide« v srvnem. ep o »Rotheru«? Pa tudi vprašanje, kdo je prejemal, kdo dajal, se brez jasnega kontinuitetnega kriterija ne da rešiti.

L. 1940. Lahko je razumljivo, da sem bil vesel, ko je l. 1940. Mile Ukmar v Domu in svetu²² opozoril na dve albanski baladni inačici »Lepe Vide« (Ukmar, t. 1, 5), dve kalabrijski (t. 2, 6) in dve sicilski (t. 3—4), pa še na sicilsko pripovedko (t. 7); pripomnil je tudi, da se tri izmed teh inačic, ena albanska (t. 1) in obe kalabrijski, najbolj približujejo slovenski »Lepi Vidi«, zlasti inačici, ki jo je zapisal dr. Anton Breznik v Ihanu.

V vseh šestih pesemskih inačicah namreč kot sužnja ugrabljena mlada gospa in mati sicer skoči v morje — v drugi albanski (t. 5) ni jasno, ali je ugrabljenka dekle ali žena, otrok se ne omeni — tako tudi v sicilski pripovedki (t. 7), pa samo v omenjenih treh inačicah Zogna Riin-Donna Irene (t. 1), Donna Candia (t. 2), Donna Canfura (t. 6) res utonejo. V obeh sicilskih pesmih o Scibiliji Nobili pa mornarji — ni jasno, ali so to tisti mornarji, ki so jo uplenili, ali drugi — gospo spet potegnejo iz valov, da bi jo kot sužnjo prodali; tragični baladi o ugrabljeni ženi-materi pa je pritaknjen drug pesemski obrazec o dekletu (gospodični), ki jo pomorski plenilci ugrabijo, pa brez uspeha prosi očeta, mater, brata..., da bi jo odkupili, odkupi jo pa njen ljubi (v sicilskih inačicah seveda mož). V drugi albanski inačici (t. 5) je ta dodatek le malo spremenjen, pa precej skrčen: Ta bukurana-La bella, ki

¹⁸ Hrvatske narodne pjesme, izd. Matica Hrvatska, VI., ur. Nikola Andrić (1914), št. 87 — cit. Andrić (V—VII). — Na to pesem je opozoril Jak. Kelemina v članku »Meererin« (Südostforschungen 1941, 825, op. 10) v zvezi s hrvaško inačico »Lepe Vide«.

¹⁹ Inačice: Kirša Danilov, Drevnija rossijskija stichotvorenija³ (1878), št. 1; P. N. Rybnikov, Pěsni I (1861), št. 53, 54, II (1862), št. 31, III (1864), št. 32, 33, IV (1867), 11; A. F. Gilferding, Onežskija byliny (1873), št. 36, 53, 68, 199, 208.

²⁰ John Meier, Deutsche Volkslieder mit ihren Melodien I. Balladen I — cit. DVM I — (1935), Nr. 3; isti, Das Deutsche Volkslied I. Balladen I — cit. DV I — (1935), št. 4.

²¹ Rother, ed. Jan de Vries, Heidelberg (1922), vv. 3061—3269.

²² Mile Ukmar, Nove smeri v raziskovanju slovenskih ljudskih izročil in Lepa Vida, DS, N. v. VII (1940), 405—412: Dostavek o Lepi Vidi, str. 411—412, z navedbo literature (t. 1—7). K temu seznamku je pripomnil, da v knjižici Michele Barbi, Poesia popolare italiana (1939), v razpravi (n. d., 65—110) »Scibila Nobili e la raccolta dei canti popolari«, natisnjeni prvič v Pallante: studi di filologia e folklore diretti da P. S. Leicht, F. Neri e L. Suttina, Torino, Chiantore, fasc. I (1929), nista ponatisnjeni samo inačici, pri Ukmarju navedeni v t. 2 (str. 91 s.) in 6 (str. 93), ampak tudi t. 7 (str. 94 s. op. 1), v izvlečku pa tudi t. 3 (str. 76—79) z nekaterimi dobesedno navedenimi mesti, t. 4 (str. 76) (samo razložki nasproti 3), 1 in 5 (str. 90 s. op. 1).

se imenuje »una fanciulla scandiota« in »giovane donna«, splava živa na suho, pa jo neki mornar zasači, zveže in žene na trg, da bi jo tam prodal, toda njen gospod (il signore di lei, torej njen mož) ali ljubi (O giovane mio) jo spozna in odkupi (prošnja, naj jo odkupi oče, mati, brat, je odpadla).

Motiv odkupa pa je iz te (samostojne) pesmi došel tudi v prvo kalabrijsko inačico (t.2) v tej obliki, da mož prihiti v pristanišče in ponuja ugrabiteljem za ženo visoko odkupnino, ti pa jo odklonijo, češ:

»Non vulimu dinari a tumulu Nè scuti a centinari; Vulimu a Donna Candia Che ha bellizza singolari.«	»Nočemo denarjev na kupe, niti zlatov na stotine. Hočemo gospo Candijo, ki je lepa brez primere.«
--	--

Značilno, da je ista poteza zašla tudi v prvi del obeh sicilskih inačic o »Scibilibi Nobili«; pozneje prilepljeno nadaljevanje je s to potezo v ostrem nasprotju: ne le, da so mornarji v tem nadaljevanju pripravljene odkupnino sprejeti in da mož ugrabljenko res odkupi, nerazumljivo je tudi, zakaj se žena najprej obrne na očeta, nato na mater in še na brata, na sestro, potem šele na moža. Jasen dokaz, da je nadaljevanje prav za prav druga pesem, ki poje o dekletu, in k baladi o ugrabljeni ženi ne spada.²³

To nadaljevanje je res kot posebna pesem v vrsti inačic razširjena široko po Evropi. Že Fel. Liebrecht²⁴ je pokazal na balearsko inačico »La Donzella« — z motivom zvažitve na ladjo s svilo, ki je tam naprodaj — in na vrsto severnoevropskih inačic brez motiva zvažitve (gre za preprost rop) z Angleškega, Švedske, Faröer, Islandije, Nizozemske, iz Nemčije (rešitev iz suženjstva pomorskih plenilcev, tudi iz ječe ali izpod vislic), celo iz Rusije (rešitev utapljajočega dekleta iz vode). K prvemu tipu je navedel Michele Barbi še vrsto italijanskih inačic²⁵ ter ugotovil, da je pesemski obrazec znan od Grčije do Balearov²⁶ in da je po vsej verjetnosti prišel iz bližnjega Orienta, ker iz odkupnine, ki jo pirati zahtevajo, »tre leoni, tre falconi e tre colonne d'oro«, odseva vzhodna domišljija.²⁷ K vsem tipom nahajamo inačice tudi v srbski, hrvatski in slovenski narodni pesmi; pesmi prve skupine potrjujejo Barbijevo domnevo o orientalskem izvoru tega pesemskega obrazca.²⁸

²³ To je dokazal že Michele Barbi, Scibilia nobili e la raccolta dei canti popolari, Pallante, fasc. I (1929), Poesia popolare italiana (1939), 80—96; na razne ugovore je odgovoril s člankom Contaminazioni nei canti popolari italiani, Mélanges de philologie, d'histoire et de littérature offerts à Henri Hauvette, Paris (1934), 21—29; ponatisnjeno v Poesia popolare italiana, 111—128.

²⁴ Fel. Liebrecht, Ein sicilisches Volkslied, Zeitschrift für deutsche Philologie IX (1876), 53 ss., ponat. Zur Volkskunde (1879), 222—238.

²⁵ Mich. Barbi, Poesia popolare italiana, 79—90, 97—103.

²⁶ Mich. Barbi, n. d., 96; mimogrede omenja še angleško inačico pri Childu Fr. J., The English and Scottish Popular Ballads, No. 95 (str. 79. 89, op.) (isto, ki jo omenja F. Liebrecht, Zur Volkskunde, 233: The Golden Ball); Liebrechtov članek pa mu je očitno ušel. — O nemških inačicah poroča E. Pohl, Die deutsche Volksballade von der »Losgekauften«, Communications edited for the Folklore Fellows, No. 105 (1934); prim. Jahrbuch für Volksliedforschung III, 54 ss., 74 ss. Inačica iz Gross-Luboltz pri Lübbenu v Dol. Lužici (Niederlausitz) iz l. 1846 (DVA. E 973) je dostopna tudi v poljudni publikaciji Lesebuch des deutschen Volksliedes, hrsg. von John Meier und Erich Seemann, Junker u. Dünnhaupt, Berlin, II T. (1937), Nr. 165, str. 45—47.

²⁷ Mich. Barbi, n. d., 96.

²⁸ Rešitev iz suženjstva: mohamedovska Andrić VI, 80, inačice str. 386 s. (rešitev iz krščanskega suženjstva!); (sestra baje turška sužnja, zares pa turška carinja:)

Omeniti je treba tudi, da v sicilskih pesmih o Scibiliji Nobili pirati gospe ne zvabijo na ladjo, ampak jo po krščansko preoblečeni s silo odpeljejo iz moževe palače. Tudi niti ena albansko-italska inačica ne pozna motiva bolnega otroka, niti v eni ne zvabijo pirati mlade matere na ladjo z zdravilom, ampak s svilo ali svilenim blagom. Vsem pa je prvotno skupno, da jo odpeljejo mohamedovski pomorski plenilci, da se mlada mati ugrabiteljem ne vda, ampak ji je ljubša smrt v valovih kakor skrunitev ženske časti.

Vse albansko-italske inačice torej soglasno in z dokumentarno veljavnostjo potrjujejo, kar je o slovenskih inačicah »Lepe Vide« dognala že motivna in ritmično-slogovna analiza: da je najstarejša in najprvotnejša, hkrati najbolj ohranjena inačica »Lepe Vide« Breznikova iz Ihana, najmlajša in najslabše ohranjena pa Poznikova iz Krope.

Izredno važna je tudi sicilska pripovedka (Ukmar, t. 7). Kakor igre v »Rotheru« Rotherovo ženo, ugrabijo namreč mornarji mlado »Lepo« (La bella) po naročilu njenega očeta, ker mu je od doma ušla in se zoper njegovo voljo z izvoljencem poročila (tudi v drugi sicilski pesemski inačici [iz Borgetta, prva je iz Marsale] je Scibilia Nobili od doma ušla, da se je poročila z nekim knezom, ugrabijo jo pa tunezijski pirati). Tudi žena v sicilski pripovedki skoči v morje, a ne iz obupa, ampak ker hoče k svojemu možu in k dojenču (al suo uomo e al suo bimbo), in res srečno splava na bližnji breg.

Sicilska pripovedka sama je nedvomno variacija baladnega obrazca »Lepe Vide«, to je njenih starih južnoitalskih inačic. In čeprav je Russov zapissek, ki ga je priobčil Michele Barbi, zelo kratek in je v njem le malo podrobnih potez, se dá vendar ugotoviti, da je v njej tudi vrsta motivov iz kake stare južnoitalske inačice naše »Meljavšice« in da so ti po njej prišli tudi v »Rothera«; en tak motiv pa se je spremenil pod vplivom čisto svojskega, edinstvenega motiva, ki je prav bistveni znak naših najstarejših inačic »Lepe Vide«, pa je albansko-južnoitalskim inačicam neznan.

1. V sicilski pripovedki in v »Rotheru« pristane namreč tuja ladja v pristanišču (v »Rótheru« v Bariju v Apuliji, prestolnici kralja in »rimskega cesarja« Rothera) v času, ko je soprog »Lepe« in Rotherove žene zdoma (Rother je v vojski; ko odhaja kraljica na ladjo, je zdoma tudi zvesti Lupold, ki mu je izročil Rother ob odhodu skrb za varnost svoje žene in kraljice, ki je noseča s prvim sinom) — v pesmi o Meljavšici, ki ni omožena, tega motiva seveda ni, pa tudi o njenem očetu ali bratu ničesar ne čujemo. 2. Razglasijo, naj meščani pridejo na ladjo kupovat okrasnega blaga, v sicilski pripovedki svilenih tkanin (tessuti di seta), v »Rotheru« dragocenih oblek, škrlata in kožuhovine, zlata, dragih kamnov in biserov (golt und steine, wasserperlin cleine, scarlachen unde pellen [vv. 3069—3071], selzene want [3077], gewete selzene [3120], golt unde pellen [3123]), v »Meljavšici« pa je v ladjijski štucunici »vsake sorte panteljcov, in še vsake sorte kranceljnov, tud zlata koklja s pišeti« (vv. 39—41). 3. »La bella« šele po vztrajnih prošnjah (dopo preghiere insistenti) dobi od tašče dovoljenje, da sme iti na ladjo to blago kupovat, takisto Meljavšica od matere. V »Rotheru« je

Vuk I, št. 301, Andrić VI, št. 63. — Rešitev iz ječe: Kuhač, Južno-slovjenske narodne popievke I (1878), št. 142: Vrazov zapis iz Rohonca; (dekle reši fanta:) Valjavec, Narodne pripovjesti², Zagreb (1890). Dodatek. Narodne pësme, št. 19, str. 303. — Rešitev iz vode: Vuk I, št. 292; obrnjeno (dekle rešuje ljubega): Vuk I, 424, 732, Andrić VI, št. 38, inačice str. 340—343; prim. Andrić V, št. 53.

ta motiv zamenjan z motivom, da pride vitez, ki ima dva hroma otroka, s šestnajstimi trgovci h kraljici, naj za sv. Petra voljo gre na ladjo, ker imajo tam čudežen kamen; če je kdo tudi na smrt bolan, hrom in pohabljen in če ga kraljica s tem kamnom pogladi, je takoj zdrav in zdravih udov; za božjo voljo naj torej gre kraljica tja in ozdravi z drugimi bolniki, pohabljenici in hromci tudi njegova dva otroka (3163—3215). 4. »La bella« gre tja v spremstvu svoje tašče, Rotherova žena z dvajsetimi vitezi, Meljavšica pa vzame s seboj »dobro varvanje, hlapcov devet in mojšker deset, da bodo me Meljavšico varvali« (50—52). A čim stopi »La bella«, Rotherova žena na ladjo, ta odrine, preden morejo spremljevalci za njo; v »Meljavšici« pa godček spremstvo z godbo in plesom zamoti, da Meljavšico pozabijo, in »Godčik je odrinil barčico in gre pod kraljiča beli grad« (65—66). 5. Sicilska pripovedka se nato nadaljuje: »Era stato il padre a combinare questo ratto«, ker mu je hči ušla in se poročila zoper njegovo voljo (torej je hči to zdaj zvedela). V »Rotheru« kraljica takoj po ugrabitvi vpraša igrca, kdo ga je ponjo poslal, on pa ji odgovori, da njegov gospod Konstantin, njen ljubi oče, ona pa toži (kakor »Lepa Vida« po otroku), kako bo zdaj Rother za njo žaloval, ona pa za njim (3238—3249). Meljavšica pa vpraša igrca, ali jo je zase odpeljal ali za drugega, in on ji odgovori, kakor kažejo druge inačice (gl. sp.; v »Meljavšici« sami je odgovor odpadel), da ne zase, ampak za kraljiča.

Južnoitalske inačice »Lepe Vide« baladnega tipa o z dragocenim blagom na ladjo zabljeni in za sužnjo ugrabljeni ženi-materi in južnoitalske inačice naše »Meljavšice« so potemtakem ne le starejše od »Rothera«, ampak tudi starejše od južnoitalske pripovedke o očetu, ki dá svojo od doma pobeglo in zoper njegovo voljo omoženo hčer (ki je že mati ali vsaj noseča) po kupljenem posredniku na ladjo zvabiti in jo možu ugrabiti, starejše torej od vira, iz katerega je zajel »Rother« snov za epizodo o ugrabitvi Rotherove žene. Baladni tip slovenske »Lepe Vide«, torej o z zdravilom za otroka na ladjo zabljeni in za sužnjo ugrabljeni ženi-materi, pa je vsaj starejši od »Rothera«, ki je iz njega povzel in po igrško preoblikoval motiv zdravila, ki ženo-mater zvabi na ladjo.

Predhodnica sicilske pripovedke je morala priti na Nemško in v »Rothera« iz Južne Italije. Po tej poti je morala priti na Nemško tudi snov pripovedke o Salomonu in njegovi ženi, in to z Balkana, ker je tam doma. To bi ne bilo nič presenetljivega, saj se vse dejanje novelističnega epa »Rothera« vrši v Bariju v Apuliji in v Carigradu; tudi prvo križarsko vojsko je vodila pot v Sveto deželo preko Balkana in Carigrada, vračali pa so se križarji preko Barija. Ali je prišel po tej poti do Rotherovega pesnika tudi motiv iz predhodnice slovenske »Lepe Vide«?

(Dalje.)

je vila množica, molila je Rešnje v župnikovih rokah, pobožno, veselo je zrla v Zveličarja, zmagoslavno razsijanega, spoštljivo na kmeta, ki ga je nosil, vsi pomladno razsončeni so bili ljudje, vsi nebeško ožarjeni, ko da so sami vstali od smrti.

Odzvonilo je zdravamarijo in po razmetanih domovih so prižigali luči.

»Ali jih vidiš?« je prvi Janez dojel. »Bakle, vuzménke.«

Plamenela sta z njimi, vsa mlada, zdrava in radostna. Dolgo v noč...

Zatulil je veter, dežiti je začelo, vse luči so pogasile — tedaj ju je streslo do blaznosti. Vztrepetala je duša, popustila je roka.

»Zbogom, dekle, ki te ne poznam in si strahotna prevara resničnosti. Ubogi študent sem, ves sam, zapuščen, že mesece umiram v tujini.«

»Zbogom, fant, ki te ne poznam in si nesrečna sanjska uteha mojih želj. Pozabljena služkinja sem, od domačih nikdo ne bo vedel za zgodnji moj grob.«

Ves sklonjen, izžet je tonil v mrak.

Vsa strta in vdana je drsela v temó.

Hipoma se je vzravnaval, se zavrtel in vsega upanja, rešenja je bil nasičen vzkrik:

»Lenka, ne hodi!«

Še isti hip je zakričala:

»Janez, ostani!«

Mesec je pokojno obseval dvoje objetih teles.

Dr. Ivan Grafenauer | Novi doneski k zgodovini narodne balade o »Lepi Vidi«

Popravki. Str. 130. Nam. Kórezova Reza beri: Korézova Jera. — Str. 134. Nam. Mile Ukmar beri Milko Ukmar. — Str. 134–135. Odstavek »V drugi albanski inačici (t. 5)... (... odpadla)« treba popolnoma spremeniti (inačica mi je bila, ko sem članek pisal, dostopna samo v Barbijevem povzetku, prepisa ali fotografskega posnetka izvirne objave mi po ljubljanskih znanstvenih ustanovah v pol leta ni bilo mogoče dobiti, naknadno pa mi je prepis poslal Milko Ukmar; srčna hvala mu za to). Glasi naj se:

V drugi albanski inačici (t. 5) je ta dodatek skrčen in spremenjen, inačica je tudi sicer po kontaminacijah trpela. Ta bukurana — La bella ni jasno, ali je gospa ali dekle: pesem jo imenuje »una fanciulla scandiota« (5), »quella giovine« (7), »fanciulla« (37, 42, 50, 59), nikoli »gospa« (»la giovane donna« jo imenuje le Barbi v svojem povzetku), odkupiti jo hoče »njen gospod« (10, 47: il signore di lei, torej njen mož), ona pa ga kliče »fratello mio« (35), »giovine mio« (60), o sinku dojencu v pesmi ni besedice. Skok v morje je zmaličen: La bella ne skoči sama v morje, ampak »il cane Turco«, ki je pravkar odklonil visoki odkup (20, 22: ducati salma a salma, torej zlatov kolikor ona tehta), jo v jezi, ko toži za domovino in bratom (35: Terra mia, fratello mio!), sam vrže v morje (39: La scagliò nell'abisso). Morski val jo požene (40: Poi la cacciò un'onda di mare) na suho seveda in prvotno nedvomno mrtvo: Mimo pride mornar, najde neko dekle na tistem kraju (41–42: Passò un marinaio, Trovò una fanciulla in quel luogo); odreže ji kite, jih zviže v dve vrvi in jih gre na trg prodajat. »Njen gospod« kiti spozna in mornarja vpraša, od kod jih ima. Mornar ga pelje tja, »po poti je bilo vse polno krvi« (57–58: Nel cammino che fanno Andò pieno di sangue) — morje je torej Lepo le še živo vrglo na suho, pa se je tam ubila. Pesem pa se končuje (59–60): »O dekle, nesrečno dekle!« (O fanciulla, sventurata fanciulla!) — »O fant moj nesrečni!« (O giovine mio sventurato!) La bella je torej le še živa. — Neizglajena kontaminacija tragične balade o »Ugrabljeni ženi-materi« s tragično balado o »Ugrabljenem dekletu« (gl. sp.) in z balado o »Odkupu« (mornar — živa »fanciulla«).

Leta 1941. je objavil germanist ljubljanske univerze Jakob Kelemina v »Südostforschungen« (gl. op. 18) kratko razpravico o »Meererin«, kočevski narodni pesmi, ki ni ne Gudrunsage, kakor je trdil John Meier (DVM I, št. 4, DV I, št. 5), niti zmaličen posnetek »Lepe Vide«, kakor je menil Fr. Marolt (Koč. zbornik, 303—311), ampak v kočevski dialekt prevedeni hrvatsko-slovenski pesemski obrazec o »Primorki«, o sporazumni ugrabitvi mladega dekleta kot neveste. V tej razpravici pa je Kelemina kot prvi opozoril tudi na hrvatsko inačico »Lepe Vide« (Andrić V, št. 135: iz Zenice v Bosni), ki jo je bil izdajatelj z iznajdljivo pretkanostjo raziskovalcem skrtil pod varljivim nadpisom »Koja se tuži se ruži«: Mlada žena se joka; mimo pride »neznana delija« in jo vpraša, kaj ji je. Odgovori mu:

»Men' ima čedo prinejako, Pa mi same grozne suze lete.«
 Pa mi nije sve noći zaspalo, »»Pruž' mi ruku, mlada nevestice!
 Nit sam mlada kod njega zaspala...« Da ti dadem ja od sanka trave.«

Žena mu poda roko — »ujede je guja!« — delija

...je baci za se na konjica,
 Pa odleti priko polja ravna
 Kano zvizda priko neba sjajna.

Na »onom bilom dvoru« mlada žena, gredoč za góro po vodé, zapoje in žarko sonce vpraša:

»Žarko sunce, jesi l' uranilo? Plače l' moje čedo prenijako,
 Jesi l' moje dvore obasjalo? Tiši li ga moje hudo vojno?«

To sicer ni prvotna oblika »Lepe Vide« — zašli so vanjo že motivi iz pesmi o »Otmici« neveste, celo konj namesto ladje,²⁹ stari mož se je spremenil v »hudega« moža — ohranilo pa se je v njej lè še troje motivov starejših slovenskih inačic: tožba zaradi bolnega otroka z zvažitvijo z nekakim zdravilom, tožba zaradi moža, pogovor s soncem; motiv »od sanka trave«, če ni posnet po mlajših pripovedkah o Salomonu in njegovi ženi,³⁰ je morda celo predhodnik motivu zdravila.

Prvi motiv, zvažitev z zdravilom zaradi bolnega otroka (prvotno na ladjo, tu h konju), je po pričevanju srvnem. epa »Rothera« zelo star; ni izključeno, da je nastal pod vplivom orientalskih uspavalnih sredstev (opija), ki so jih poznali tudi stari Grki; v hrvatski inačici je to »od sanka trava«. Motiv je torej na Balkanu doma. — Da velja to tudi za drugi motiv, tožbo zaradi »hudega« moža, na to je opozoril že Kelemina (n. d., 826): »Naj jugoslovanska narodna poezija še tako nežno opeva snubitev za deklo, pozneje je zakonski mož ženi vedno le ,moje hudo vojno'.« — Isto velja za pogovor

²⁹ Prim. Vuk I, št. 385: Tomaš uzja alata, Maru baci na dorata, Pak se manu preko polja, Kao zv'ezda preko neba. — Skoraj enako Andrić VI, 75.

³⁰ Starejša inačica (Slovo o prēmudrosti Solomonovē i ženē jago, Pog. rkp. Sbornik odt. rus. jaz. i slov. XXVIII, No. 2, 144): Ispolin že dast'jej zabytnoje zeliže (t. j. zelišče pozabe: mrtvilno zelišče). Ona že napivaja i umre. — Prim. »koren lečen« v »Mladi Zori« (Štrekelj I, št. 114, Glonar, str. 70 s.). — V bylini Rybn. I, št. 53 pa dá Ivaško-Torokaško Soloman'ji »napitočkov sonnych«.

s soncem. Že Kelemina (n. d., 825, op. 10) je opozoril na tak pogovor v odlomku pesmi o daleč omoženi nevesti (Andrić VII, št. 277). Pa se je ohranil tudi v pesmih, ki stoje »Lepi Vidi« mnogo bliže.

Srbsko-hrvatska narodna pesem »Ljuba Malog Radojice«, predmohamedovska »Asan-aginica«, pripoveduje o mladi vdovi, ki jo je mož tik pred smrtjo prosil, naj se vsaj tri leta še ne omoži, da bo dojenca odgojila; ker pa jo očetni svojci (bratje in mati) že nekaj tednov pozneje prisilijo, da ga pusti in se vrne domov (hočejo jo namreč dati drugemu možu³¹), mlada vdova-mati od žalosti umre. V starejši srbski inačici (Vuk V, št. 693) »mlada udovica« umre že med potjo proti domu, v mlajši (Vuk I, št. 739) jo mati sicer pripelje na očetni dom, a ko ji mesec na njeno vprašanje odgovori, da je »njena sirotica« sicer pri tetkah in strinah dobro oskrbovana in negovana, da pa je »željna tvoga milovanja«,

Od jada joj srce prepuknulo,
Mrtva pala na zemljicu crnu.

V hrvatski inačici (Andrić V, št. 107: »Ostavljena siročad« [Rade Radojice]) je motiv zaobrnen. Tu po (prisilnem) materinem odhodu otroci, ki so njen odhod zaspali, zjutraj vprašujejo sonce, kaj je z materjo, ko »Sinoć nam je omrknula majka, A jutros nam nije osvanula«, sonce pa jim odgovori:

»Vašu majku svati odvedoše; Ona mlada gorom tugujući,
Svi svati gorom pjevajući, A za vama trima sirotama!«

Značilno pa je še nekaj drugega. V vseh teh inačicah ženini svojci (mati, bratje) vdovo tolažijo, da bo že moževa mati za dojenca skrbela, tetke ga bodo negovale, strine (ob svojih otrocih) dojile. Vdove-matere pa to ne utolaži: »Stara baba umreti će brzo, Mlade tetke udaće se brzo, Strina voli svome nego mome.«

Podobno potezo nahajamo v prvi kalabrijski inačici »Lepe Vide« (Ukm. t. 6): Ko prosi mož Donne Candije, naj mu pirati ženo vrnejo zaradi dojenca, da ga bo dojila, ga ugrabitelji porogljivo zavrnejo, češ naj ga pita s kruhom in vodo ali naj pusti, da crkne (schiattare = crepare):

³¹ To je staro indoevropsko pravo. Žena je bila brezpravna, varovala jo je prav za prav samo naklonjenost moža in sinov ali staršev, zato je bila usoda vdov že sama po sebi žalostna, zlasti še vdov, ki niso imele odraslih sinov, torej mladih vdov. Njena očetna družina jo je po svoji volji spet komu kot ženo oddala (t. j. prodala); kakor dekleta tudi vdove nihče ni vprašal, ali ji je to prav ali ne. To socialno naziranje nam še nazorno govori iz Odiseje. Atena v Mentosovi podobi svetuje Telemahu, ki mu dom zajedajo obrestni snubači njegove matere Penelopeje (Od. I, 274—277): »Snubačem zapovej, naj se razidejo na svoje domove, materi pa, če se misli možiti, naj se vrne v hišo svojega mogočnega očeta: ta naj ji pripravi poroko in oskrbi doto, kakršna je prav, da se ljubi hčeri dá.« — Telemahos toži snubače pred ljudstvom na zborovanju (II, 52—54): »Tí pa si ne upajo iti v hišo njenega očeta Ikarija, da bi hčer sam oskrbel z doto in jo dal, komur bi hotel in bi mu prav bilo.« Vodja snubačev Antinoos pa zahteva od Telemaha (II, 114—115): »Mater svojo odpravi, prisili jo, da se omoži s tem, katerega ji bo oče ukazal in bo njej sami všeč.« Telemahos ugovarja (II, 131—134): »Antinoos, nikakor ne gre, da bi jo proti volji od doma zapodil, njo, ki me je rodila in vzredila, pa naj moj oče še kje v tujini živi, naj je umrl. Tudi bi me Ikaros grdo oglobil, če bi mater brez razloga od doma pognal.« Polybos pa ponovno zahteva od Telemaha (II, 194—196): »Svojo mater naj prisili, da odide na očetov dom; oni ji bodo pripravili poroko in oskrbeli doto.« — Ni čuda, da srečamo tudi v Odiseji prav isto prošnjo smrt pričakujočega moža do žene, kakor jo izreče umirajoči Radojica. Penelopeja pripoveduje snubcem, kaj ji je mož ob odhodu v Trojo naročil. Takole ji je dejal: »Ne vem, ali mi bo kak bog dal, da se bom vrnil domov, ali me bo pred Trojo zajela smrt. Tebi izročam skrb za ves dom. Glej na očeta in mater kakor do zdaj in še bolj, ko mene ne bo doma; kadar pa boš videla, da je sinu brada pognala, se omoži s komer hočeš in svoj dom zapusti« (Od. XVIII, 265—270).

»O Marinari,
Dunatimi a Donna Candia;
Che ha nu ninillu picciulu,
Nun ha chi lu lattar.«
»Dunali e pane e simula
Ed acqua di funtana;
Si nun ni vue di chillu,
Tu lassalu schiattar.««

»O mornarji,
dajte mi gospo Candijo;
ker ima v zibeli dojenčka,
(in ta) nikogar nima, ki bi ga dojlil.
»Daj mu kruha in zdroba
in vode iz vodnjaka;
če pa tega ne mara,
pusti ga crkniti.««

Donna Candija pa možu z ladje zakliče, naj otroka nese k teti in sestri (svakinji), da ga bo ona dojila:

»Managgia a tia e a suarta
Che ha fattu a mia 'ngannar.

Va portacilu a suarta
Che faccialu lattar.«

Sicilska inačica (U. t. 3) je obojne besede položila možu v usta: po neuspelem poskusu, da bi ženo odkupil, vprašuje ženo, zakaj se je dala odpeljati: Pustila si mi sinčka, kdo mu bo dajal prsi? Ko nima dojlilje, ga bo pital s kruhom in orehi:

»Scibilia nobili, Scibilia nobili,
Comu ti facisti pigghiari?
Mi lassasti lu figghiu picciulu,

E cu' minna cci voli dari?
Si nurrizza 'un cci nn'è no,
Pani e nuci cci pascirò.«

Tožbo pa ponovi tudi Scibilia nobili. Ko že tri dni ni ničesar zaužila, ji ponudijo hrane; ona pa odgovori, da noče ne jesti ne piti, ne spati ne zdrava ostati; niti na misel ji to ne hodi, saj je njen sin od lakote umrl:

E supra li tri ghiorna
Cci disseru: »Vô' mangiari?«
»Nè mangiari, nè biviri,

Nè durmiri nè stari beni
Nuddru pinseri a mia mi nni veni
Chi lu mè figghiu è mortu di fami.««

Mornarji pa ji surovo odgovore, če so ji prsi prepolne, naj jih iztisne za pse:

»Si tu hai ssu pettu chinu
Sguittaccillu tu a ssi cani.«

Ko mornarji zaspijo, žena skoči v morje (v kalabrijski inačici tudi res utone). Ni dvoma torej, da je pesem o vdovi, po očetni družini prisiljena, da se loči od »svoje sirotice«, že ob izvoru v sorodu z »Lepo Vido«. V tisočletnih družabnih razmerah in zakonih osnovana tragika osirotele vdove je nedvomno starejša od tragike usužnjene žene-matere, ki je vzrasla res iz nepopisnega trpljenja, pa je to trpljenje trajalo le nekaj stoletij in ni bilo stalno enako. Motiv pogovora s soncem in mesecem je v obeh pesmih nastal šele pozneje, a še pred XIII. stoletjem — ne da se določiti, ali najprej v pesmi o ugrabljeni ženi-materi ali v pesmi o osiroteli vdovi. Nedvomno pa je motiv v srbsko-hrvatsko-slovenski narodni pesmi domač.

V srbski in hrvatski pesmi je spričan tudi še drugi bistveni motiv najstarejše »Lepe Vide«, pa je prakrščanskega, ne jugoslovanskega porekla: skok

v vodo. Nahajamo ga v pesmih s prav različnimi snovnimi motivi, pa je vsem skupno, da krščansko dekle, ki naj bi postala neverniku (Arabcu, Turku, ciganu) sužnja ali (kar je isto) žena, porabi prvo priložnost, da uide nevarnosti odpada od vere in skrunitvi s tem, da skoči v vodo: »Volim, da me ribe jedu, nego Turci da me ljube«³². Gre očitno za star motiv, ki je zdaj iztrgan iz prvotne zveze in se je pridružil različnim pesemskim obrazcem³³.

Sled takih pesmi, ki združujejo starokrščanski motiv z ljubavno balado, se je ohranil tudi v albansko-italskih inačicah »Lepe Vide«. V drugi albanski inačici (U. t. 5) se je spojila z balado o ugrabljeni ženi-materi v ne docela izgajeno celoto; tako je nastala že zgoraj omenjena dvoličnost, da prav za prav ne vemo, ali je Ta bukurana (La bella) deklica (»una fanciulla scandiota, O fanciulla«), ki jo v novem nadaljevanju odkupi »njen mladenič« (O giovane mio), ali je mlada gospa, ki jo odkupi njen »gospod«, t. j. mož (Il signore di lei). — V prvi sicilski inačici »Scibilije Nobili« (U. t. 3) sta obe pesmi le bolj mehanično združeni. V uvodnih vrsticah (1—9) govori pesem o hčeri kralja-kneza, ki se šele moži, pa zvedo o njeni lepoti v Tunisu in »oni pes« pripravi sedem galej in poveljniško ladjo s tri sto mornarji, da bi jo ugrabil:

La figghia di lu re 'mprincipi
Che si cerca a maritari
— — — — —
Sta nova jiu 'nsina 'n Tunisi,

Unni chiddru malucani
Armau setti galeri
Tutti setti 'capu la navì
Cu triccentu marinari.

Potem pa poroča pesem, da gospod general (signori Ginerali) ugrabi Scibilijo nobili, ki ima moža (sò spusu) in sinčka (figghiu picciulu). To, da jo ugrabi iz same palače, ne da bi jo zvalil na ladjo, naravnost spominja hrvatsko-srbskih inačic (Andrić VII, št. 358, Vuk I, 722).

Če se ne oziramo na prvi del teh pesmi, sta značilni zlasti dve inačici, ena hrvatska (Andrić VII, 358) in ena srbska (Vuk I, 722): Lepo Maro (sestro Ljutice Bogdana) vodijo ob Donavi (na ladji prek morja) v turško (arabsko) sužnost; prosi, naj ji razvežejo roke, da bi si umila lice, potem pa skoči v vodo. To živo spominja na to, kar pripoveduje Evsebij v svoji Cerkvni zgodovini o antiohijskih mučenkah Dioklecianove dobe, sv. Janez Krizostom pa imenoma o antiohijskih mučenkah sv. Bereniki, sv. Prosdoki in sv. Domnini: ko so jih vojaki gnali v antiohijske ječe, je mati s hčerama vred skočila v vodo, da so ušle nevarnosti odpada od vere in grozotam (mučenju, oskrumbi), ki jih je bilo pričakovati od poganskih mučiteljev.³⁴ — Kako zvesto se je ohranila ta prakrščanska miselnost (in najsi je tudi zmotna), iz katere moremo razumeti to prostovoljno, dejal bi, le anticipirano mučeniško smrt, tudi v hrvatskih in slovenskih narodnih pesmih, spričujeta še danes hrvatska narodna pesem o krščan-

³² Andrić VII, št. 358, VI, str. 400, oboje iz Sibirja pri Brodu; podobno Vuk I, št. 721, 722; Andrić VI, str. 400 iz Svinjarevca. Prim. Andrić V, št. 50: Bolje slijepa nego odveć lijepa.

³³ Zato je Kelemina pesem »Volim da me ribe jedu« (Andrić VII, št. 358: o lepi Mari) zaradi podobnega okvira lahko štel med inačice »Primorke« in jo enačil s Kuhachevo III, št. 879 (n. d., 826, op. 11).

³⁴ Eusebius, Historia Ecclesiae VIII, 12, 2—5, Migne, PG 20, stp. 769 B—772 B. — S. Johannes Chrysostomus, Homilia in S. Berenicen, Prosdocen et Domminam, PG 50, stp. 627—640, 641—649; prim. istega Homilia in s. Pelagiam, PG 50, 579—584. — Pozoren sem postal na ime te mučenke po A. Ehrhardu, Die Kirche der Martyrer, München (1930), 95 s.

skem dekletu, ki skoči v morje, da uide ugrabitvi po »neverniku« Turku, in najstarejša inačica slovenske »Lepe Vide«.

Hrvatska pesem iz Orašja v Bosni pripoveduje (Andrićev nadpis »Bolje slijepa nego odveć lijepa« — gl. op. 32 — ni samo neprikladen kakor v hrvatski inačici »Lepe Vide«, ampak naravnost vsebinsko napačen):

Sinoć Ivo iz čaršije dojde,	Do dvi su se guje zavadile,
Svoju seku na avliji najde:	Do dvi guje, dvi age careve;
»Moja seko, ne bila mi živa!	Jal se kolji, jal u more skači!«

(Jasno je, da jo hočeta oba za ženo.) Sestra izbere drugi izmed nasvetovanih načinov smrti: gre »u gornje odaje«, vzame »svoj vezeni jagluk« (robec), sežge svojo nevestno opremo, odide k morju

Pa zavije svoje oči crne;
»Jezus!« reče, pa u more kleče.

V ihanski inačici »Lepe Vide«, ki jo je zapisal A. Breznik, pa »mlada Vida« zamorcju reče:

»Raj čem na sred murja skočit,
Kokər pər tjàb se, čàrən zamurc vazit,«

in pesem se končuje z besedami:³⁵

Vida je pa svet križ striva
Na sred murja je notər skočiva.

Po vseh teh novih najdbah in odkritjih je zdaj mogoče z veliko varnostjo razložiti postanek narodne balade o »Lepi Vidi«, s popolno znanstveno razvidnostjo pa utrditi dobo, kdaj je nastala, in po starosti razporediti različne tipe njenih inačic.

Predhodnice baladi o »Lepi Vidi« so:

1. Balada o mladi vdovi, ki jo očetna družina loči od njene sirote dojenca, da bi jo oddala drugemu možu, pa ob slovesu (ali po njem) umre. Smrt zaradi prisiljene ločitve od dojenca je tudi jedro tragike v »Lepi Vidi«.

2. Starokrščansko poročilo o antiohijskih mučenkah, ki so skočile v vodo in utonile, da so ušle nevarnosti odpada od vere in skrunitvi, in narodne legendarne balade, ki so to poročilo prevzele. Od tod je v »Lepi Vidi« prostovoljna smrt v valovih.

3. Baladni obrazec o proti svoji volji (z okrasnim blagom zvaobljeni in) odpeljani nevesti. Iz nje je motivna vrsta zvaoblitve na ladjo.

Prastaro tragično balado o mladi osiroteli materi-vdovi so preoblikovali v tragično balado o mladi ženi-materi, ki jo »neverniki« zvičajno zvaobljeni na ladjo in kot sužnjo odpeljejo, v Osrednjem Sredozemlju (Južni Italiji ali Zahodnem Balkanu) v dobi, ko so Arabci in Mavri imeli v oblasti Sicilijo

³⁵ DS, N. v., V (1937/38), 234. — Prim. Kramarjevo inačico z Goričice pri Ihanu (Ms. V — prepis dr. Avg. Zigona — 23, list 15. pri Glasbeno-narodopisnem referatu v Ljubljani, Stari trg 34):

Vida je čes sê kriš storila,
In je v globok' morjê skočila.

in dele Južne Italije in so po vseh sosednih krščanskih obalah plenili in odvažali ljudi v sužnost, torej od IX. do XI. stoletja.

Pri Južnih Slovanih v Zahodnem Balkanu je dobila »Lepa Vida« še v tej dobi tudi končno dovršitev, ko se je okrasno blago pri zvažitvi na ladjo stilno skladno nadomestilo z zdravilom za bolnega otroka. Ali se je to zgodilo pod vplivom skrivnostnega (antičnega orientalsko-grškega) leka za navidezno smrt v starih inačicah pripovedke o Salomonu in njegovi ženi (še brez motiva zvažitve na ladjo), je možno, verjetneje pa je, da se je ta motiv razvil iz orientalsko-grškega leka za spanje.

Najstarejše inačice »Lepe Vide« so tiste, ki združujejo motive, ki so skupni vsem trem skupinam inačic, albansko-italski, srbsko-hrvatski in slovenski (s kočevskimi) in imajo čim manj mlajših potez; po »Rotheru« je izpričano, da spada k tem najstarejšim potezom tudi zvažitev na ladjo z zdravilom. Take inačice so: ihanska, prva albanska in (če odštejemo »turško« ladjo in možev poskus, da ženo odkupi) prva kalabrijska, pač tudi odlomek druge kalabrijske.

Drugo stopnjo (pred XIII. stoletjem) predstavljajo inačice s srbsko-hrvatsko-slovenskim motivom pogovora s soncem in mesecem: mlada žena-mati kot sužnja vprašuje sonce in mesec, kako se njenemu detecu godi. Taka je edino še Smoletova slovenska inačica (a še tu moramo odšteti »starega moža« in to, da je zamorčeva tolažba, da bo ugrabljena žena-mati sužnja zamorske »španske« kraljice, stopila na mesto zvažitve na ladjo z zdravilom).

Vse druge spremembe, ki so s tragiko »Lepe Vide« v nasprotju, torej vrnitev na dom bodi po čudežni vožnji s soncem (kropenska inačica), bodi z odkupom (druga albanska, obe sicilski pesmi), ali, ki mečejo senco na ženino zvestobo do moža (kropenska, hrvatska, vse kočevske) ali do doma in otroka (Smoletova), tudi vabljivo slikanje Vidine prihodnosti, da bo malo dela (Smoletova) in dobrega jela (kropenska), in vse, kar je dalo tem spremembam povod (»stari«, »hudi« mož: Smoletova, kropenska, hrvatska): vse te spremembe so v vsaki skupini inačic drugačnega značaja in so izšle iz različnih virov, nastale so torej v vsakem področju samostojno, brez medsebojne zveze, in so torej mlade, iz časa, ko se je pri pevcih in poslušalcih že izgubil spomin na težke čase, iz katerih je balada vzrasla.

Namen tega bežnega očrta je, da opozorim na pomen, ki ga nove najdbe in odkritja imajo za zgodovino naše narodne balade »Lepe Vide«, in da si prihranimo beganje in iskanje v napačne smeri. Podrobno dokazovanje, zlasti razbor novih virov in dokazil, etnoloških in književnih (tudi še neobjavljenih slovenskih inačic), je treba povsem naravno pridržati posebnemu daljšemu spisu o »Lepi Vidi«, ki bo, če Bog dá, v kratkem izšel.

Dr. Ivan Grafenauer | Novi doneski k zgodovini narodne balade o »Lepi Vidi«

Najvažnejši baladni obrazci, znanstveno obnovljeni.

Kot znanstven poskus predlagam tu obnovo najvažnejših baladnih tipov predhodnic narodni baladi o »Lepi Vidi« ter ihanskega in dolenskega inačičnega tipa »Lepe Vide« same. Osnovana je približno tako, kakor podajajo tekstne izdaje antičnih klasikov in drugih starih pisateljev in pesnikov besedilo, ki se naslanja na najbolj ohranjeni rokopis, v to pa vneso popravke iz drugih rokopisov, kjer koli se je kako mesto v njih bolje ohranilo, zmaličene in zato nerazumljive ali napačne besede in stavke pa skušajo iz popačenih zapisov tudi uginiti (konjektуре). Popravki so tu, kolikor mogoče, označeni s tipografskimi znaki; obrazložitev, na kaj se opirajo, bo sledila v že zgoraj (str. 198) omenjenem daljšem spisu (Lepa Vida, Studija o izvoru, razvoju in razkroju narodne balade o Lepi Vidi), ki ga je medtem že Akademija znanosti in umetnosti v Ljubljani, IV. oddelek za umetnost, sprejela v objavo.

Mislím, da pač ni treba izjavljati, da te obnove nimajo ničesar skupnega s samovoljnimi »popravki« še nepriobčenih inačic, ki etnološko pristne dokumente, naj so še tako popačeni, samo ponarejajo in s tem znanstveno raziskavanje vsaj ovirajo, če ne onemogočajo.

Predhodnice baladi

o »Ugrabitvi mlade žene-matere po neverniku pomorskem plenilcu«.

1. »Osirotela mlada mati-vdova«¹.

Bela vila u selo doziva:
»Malo selo, što si neveselo,
Što u tebi sad kolo ne igra?«
A druga joj vila odgovara:
»Muči, drugo, grlo te bolelo!
Kako će im sad kolo igrati,
Kad umire majki Radojica,
(Koji im je kolo izvodio)?
Ostaje mu (u žalosti) ljuba,
I u ljube čedo prenejako,
Prenejako od (četrest) dana.
On na ljubi čedo naručuje:
,Moja ljubo, ne bila prokleta,
Ne udaj se za tri godinice,
Dok odraste moja sirotica.«
Za tim malo vreme postojalo,

[Malo vreme], (tri nedelje dana),
Stadoše joj braća dolaziti,
Da je vode dvoru bijelome:
(»Ajde, Jelo, našem belom dvoru,
Našem dvoru, našoj staroj majci.«
Ne kte Jela s braćom polaziti.)
Na to su se braća rasrdila,
Pa odoše dvoru bijelome.

Za tim malo vreme postojalo,
Malo vreme, tri (nedelje) dana,
Pa joj dođe roditelj i majka,
Da je vode dvoru bijelome:
(»Ajde, Jelo, ubila te rana,
Kojom te je odranila majka.«)
Al' besedi mlada udovica:

¹ Osnova je Vukova inačica SrNP V, št. 693: Ljuba Malog Radojice; spopolnjena in obnovljena je po inačici v SrNP I, št. 739. Upoštevati pa je treba tudi hrvatsko inačico pri Andriću V, št. 107 (Ostavljena siročad), iz katere je razvidno, da svojci hočejo odpeljati mlado vdovo-mater na dom zato, da bi jo oddali drugemu možu. Besedilo pa je takšno, da bi se popravek mogel vnesti v Vukovo osnovo samo s silo in na slepo srečo. Popravki iz inačice SrNP I, št. 739, so v okroglem oklepaju, popravki iz drugih mest osnovne inačice same pa v oglatem.

Snov balade je še stara, indoevropska, sled se ji je ohranil v Odiseji (XVIII, 269—270, gl. zg. str. 194, op. 31): Odisejeva prošnja, naj se Penelopeja, ko bi se Odisej ne vrnil, ne omoži, preden sin Telemah ne doraste v možatega mladeniča. Ta motiv je baladnemu obrazcu o »Možu, ki se vrne na ženino svatovščino«, tuj; v njem prosi mož ženo, naj se določeno število let ne omoži, ko pa ta leta poteko, naj ga ima za mrtvega in se lahko spet poroči.

»Počeka me, roditelj i majko,
 Dokle zađe za gorico sunce,
 Dok (nadojim) sirotu nejaku,
 (Nadojim je pa je i) uspavam,
 Da ne vidi, kud joj ode majka,
 Da ne (čezne) očima za majkom,
 (Da ne gleda,) odkud (ču joj) doći,
 (Odkud li ču slatke sise dati).«
 Počeka je roditelj i majka,
 (Nadojila) sirotu nejaku,
 (Nadojila pa je) uspavala.
 Digoše se s Bogom putovati.
 U planini noću zanočiše,
 U planini pod zelenom jelom.

Kad u jutru beo dan osvanu,
 Al' protuži mlada udovica:
 »Što će jutros moja sirotica?
 [Ko li] će [je] (mladu negovati)
 Ko li će je (zoram okupati),
 Ko li će (je sisom nadojiti)?«
 Al je stara majka razgovara:
 »Ne brini se (za tvoju sirotu)!

U deteta stara baba ima,
 Baba će (je mladu negovati),
 U deteta mlade tetke ima,
 Tetke će (je zoram okupati),
 U deteta strine milostive,
 Strine će (je sisom nadojiti).«
 Al' besedi mlada udovica:
 »Što me, stara majko, razgovaraš?
 Stara baba umreti će brzo,
 Mlade tetke udaće se brzo,
 Strina voli svome nego mome.«
 To izreče, rastade se s dušom.

Lepo j' stara saranila majka
 U gorici pod zelenom jelom.
 Ode majka gorom kukajući:
 »Čarna goro, učini joj lada,
 Slavuj-ptica, ti joj popoj često,
 Jer je mlada, mila joj je pesma.«
 Ode majka dvoru bijelomu,
 Al' o' čeda vajdu ne videla,
 Tek što j' svoju ogrešila dušu,
 Te je čedo rastavila s majkom.

„Nasilna ugrabitev krščanskega dekleta po neverniku“¹.

2. Sestra Petra bana².

Tavna noči, tavna ti si!
 Lipa Mare, lipa ti si!
 Al uzalud sva lipota,
 Kad te mladi Turci ljube.
 Mara se je sakrivala
 U kiljere devetere,
 U katance desetere,

U podrume kamenite,
 U tri kule stanovite.
 Turci Maru potražiše,
 Prvu kulu oboriše,
 Tude Maru ne nađoše;
 Drugu kulu oboriše,
 Tude Maru ne nađoše;

¹ Ta baladni obrazec je osnovan na starem indoevropskem baladnem obrazcu o »Krvavi ženitvi« in na starokrščanskem izročilu o antiohijskih mučenkah Dioklecijanove dobe.

Baladi o »Krvavi ženitvi« je najti sled že v Iliadi, v Brizeidini tožbi ob Patroklovem truplu (Il. XIX, 287–300). Dobro pa se je ohranila pri Nemcih ob Renu in na Erdeljskem (John Meier, DVM II, št. 46, obdelal Erich Seemann) in verjetno pri nas v Kropi (SNP I, št. 237: Ugrabljen mlinarjeva hči; št. 238 je kontaminacija z drugim baladnim obrazcem); nekda je bila razširjena po vsem Balkanu. To je balada o »Nasilni ugrabitvi neveste«: ugrabitelj pri tem ubije ugrabljenemu dekletu očeta, mater in brate, nevesta pa v poročni noči od žalosti umre. V Iliadi je tragična ost — položaju primerno — odkrhnjena: Ahiles je Brizeidi pri zavzetju mesta v boju ubil njenega moža in jo kot sužnjo odpeljal, trije bratje so ji tudi že umrli (prv. pač v tem boju); Patroklos jo je žalujočo potolažil, češ da jo bo Ahiles po vojski odpeljal domov in jo vzal za ženo. — Slovenska inačica SNP I, št. 237, je sicer res, kakor je domneval Seemann (n. d., 165), ponarodel prevod nemške inačice; prevedel jo je slavni fizik in slovenski pisatelj J. Stefan, ko je bil še prvo leto na univerzi, in jo z navedbo, da je nemška narodna pesem, priobčil v Novicah 1854, str. 236 (Štrekelj, SNP I, Predgovor, str. XIII). Spodrinili pa je morala podobno staro narodno pesem (od katere je dobila napev); v kratkem času od 1854–1868 bi se nova pesem ne bila mogla združiti s staro narodno balado o »Nezvesti ženi, ki možu pobegne« (SNP I, št. 142) v kontaminacijsko inačico (SNP I, št. 238).

Eusebij pripoveduje o antiohijskih mučenkah (Historia Ecclesiae, lib. VIII, c. XII, 2–4): V Antiohiji je neka krščanska gospa s hčerama slovela po lepoti in imovnosti in krščanski čednosti. Ob preganjanju se je skrila nekje v okolici mesta. Poganski zavistniki pa so »izsledili njih skrivališče, jih zvižajčno poklicali v Antiohijo in že so padle vojaštvu v mreže«. Da bi se ognile skrunitvi in nevarnosti odpada od vere, so sklenile umreti: »Edina rešitev,« tako je (mati hčerama) svetovala, »je v begu h Gospodu.« Nato so se enih misli in volje dostojno ogrnile z oblačili in sredi poti preprosile stražnike, da so se nekoliko umaknili (pač ker so dejale, da se hočejo umiti), ter se vrgle v mimo tekočo reko.«

² Osnova je hrvatska inačica pri Andriću VII, št. 358 (Voli, da je ribe jedu...); na enem mestu je spopolnjena po bolgarski inačici (Miladinov, Bălgarski narodni

Treću kulu oboriše,
 Tuđ nađoše lipu Maru,
 (Gđeno jede cvrto jagnje
 I) pije (rujno) vino
 S Petrom banom (milim bratom,
 I Ivanom pobratimom).
 Petra bana pogubiše,
 (A Ivana posekoše,)
 Lipu Maru savezaše.
 Pa ju vode kraj Dunava;
 Al govori lipa Mara:
 »Oj Dunave, željo moja,

Petre bane, diko moja!
 Odvež'te mi bile ruke,
 Da umijem lice bilo,
 (Da ne idem grdna s vama).
 Bili Turci milostivi,
 Odvezali Mari ruke.
 Skoči Mara u Dunavo;
 Iz Dunava progovara:
 »Oj Dunave, željo moja,
 Petre bane, diko moja!
 Volim, da me ribe jedu,
 Nego Turci da me ljube.«

*Poskus obnove ihanskega in dolenjskega tipa „Lepe Vide“.
 Ihanski tragični inačični tip¹.*

3. Mlada Vida².

Mlada Vida (*plenice*) prála
 Pri kráju mórja na bélem pésku.
 Proti nji je priplávala písana bárka,
 Nótri je bíl črn zamórec.

Takó je rékel črni zamorec:
 »Káj je tēbi, mláda Vida?
 Káj si bila górsi ta prva léta!
 »Lahkó sem bila górsi ta prva léta;

pěšni [1861], št. 107: Budinska Rada. Od Panagjurište) — ti dodatki so v okroglem oklepaju — na drugem mestu je manirska utemeljitev umivanja (Evo danas devet godin' * Kako nisam lica prala) popravljena po Vuku I, št. 721, 31 = I, št. 722, 19 — ta popravek je v oglatem oklepaju. — Popraviti bi bilo treba tudi, da so Turki, ki Maro ugrabijo, vojna družina pravega ugrabitelja, ki se hoče Mare polastiti; pa to ime je v inačici brez sledu izginilo. V bolgarski inačici oblegajo Radino mesto Buden grad Turki, Grki in janičarji, pa ga ne morejo zavzeti; pride pa Tatar paša in s svojimi Tatari razvali vrata, vdere v mesto in Maro najde; njenega brata Petra bana pogube, pobratima Ivana posekajo, Belo Rado porobijo.

¹ Iz združitve motivov iz balade o »Nasilni ugrabitvi krščanskega dekleta po neverniku« in iz balade o »Osiroteli mladi materi-vdovi« je nastal najstarejši obrazec balade o »Ugrabitvi mlade žene-matere«, ki se je — le bistveno spremenjen — ohranil v prvi polovici sicilskih inačic »Scibilije Nobili«. Scibilijo Nobili ugrabijo s silo. Ta nasilna ugrabitev je iz balade o »Nasilni ugrabitvi krščanskega dekleta po neverniku«, enako sklep, skok v vodo. Odpadel pa je umor (mož, ki bi nadomestil brata, ob ugrabitvi ni doma): tragični boj se je zato strnil ves okrog problema ženine-materine zvestobe in ljubezni do otroka in moža, ki morata biti zato oba še živa. Izoblikovan pa je ta boj najizraziteje v osrednjem prizoru, v prnji, besednem boju, med ugrabljenko in ugrabiteljem, ki je v osnovi in v prvem vodilnem motivu povzet iz balade o »Osiroteli mladi materi-vdovi« (gl. zg. str. 194 s.). Ugrabiteljev porogljivi odgovor na ženino tožbo, kaj bo zdaj z njenim dojenčcem, ko matere ne bo več imel, in na neizgovorjeno prošnjo, da bi jo pustil domov, pa je spopolnjen še z napovedjo, da je prelepa, da bi jo možu vrnil (in da bo odslej njemu otroke rodila in dojila). Iz tega seveda nujno sledi tragični sklep.

Prizor prnje med ugrabljenko in ugrabiteljem je zato jedro in duša nove-mu baladnemu obrazcu. Ta prizor se tudi v albansko-kalabrijskem in v ihanskem baladnem tipu — kolikor se ni po izpustitvah okrnil ali po tujih vplivih preoblikoval, ni spremenil. Tudi ne tragični sklep. Nasilna ugrabitev pa se je v albansko-kalabrijskem tipu nadomestila z zva-bitvijo na ladjo z dragocenim blagom — po vzorcu balade o »Zvijračni ugrabitvi bojarske neveste« (dober zgled za ta baladni obrazec je »Meljavšica« v Glonarjevih »Starih žalostnih« [gl. zg. str. 133], le da uvod o večkratni brezuspešni snubitvi ni tipičen, neupravičeni očitek na koncu, da se zdaj sama ponuja, pa sekundaren; prvotno je izražal kraljičevo veselje, da je zdaj le k njemu prišla, čeprav ne iz svoje volje). V ihanskem tipu — in vseh iz njega izhajajočih mlajših tipih — se ta zva-bitve ni bistveno spremenila, le da dragoceno blago tu niso oblačila ali okrasje, ampak še dragocenejša stvar, zdravilo za bolnega otroka.

² Osnova je Breznikova inačica iz Ihana (DS L [1937/38], 233 s.). Popravki so označeni s kurzivnim tiskom; če so iz Breznikove inačice same ali iz še ne priobčene Kramarjeve (Ms. V [dr. Avg. Žigon] pri Glasbeno narodopisnem referatu v Ljubljani, 23, list 15), so brez oklepaja; če so iz drugih inačic, so v oklepaju. Dostavka iz kropenske inačice (SNP I, št. 75) in iz Maroltove iz Hraš pri Lescah (Ms. Gorz I, 57/88—89 pri Glasbeno narodopisnem referatu v Ljubljani) sta samo v oklepaju.

Znaki za poudarek kažejo ritmično poudarjene besede, iz njih je razviden tudi odmor, ki je vedno med drugim in tretjim poudarkom.

Dostavek iz hraške inačice. V ihanski inačici je v prizoru prnje izpadel zamorčev porogljivi odgovor na Vidino tožbo. Smisel pa je razviden iz ogorčenega Vidinega ugovora, ki mu sledi skok v vodo. Maroltova hraška inačica pa nam daje možnost, da to vrzel zadelamo. V prizoru prnje se dá namreč v tej inačici staro jedro iz mladih

Zdaj pa imam (*bólno*) déte.
Ko nóč míne, dán potíhne,
Pa (*bólno*) déte (nikóli) ne pomólk-
ne.«»

Takó je rékel črni zamórec:
»Pójdí le nóter, mláda Vída!
Nótri imám jaz tákšno korénčje,
Da, ko boš tí déte v njém skopála,
Pa bo (*bólno déte*) précej mirnó.«
Slà je nóter mláda Vída.
Napréden se je Vída gór skloníla,
Je že na srédi v *mórju* bíla.
Takó je rékla mláda Vída:

»Káj boš tí, déte, *zdaj* počélo,
Ko né boš mátere *věč* imélo!«
(Takó je rékel črni zamórec:
»Kdòr ga bo máral, tá ga bo podójl.
Zdaj boš pa tí pri mēni ležála
Pa mójega sína *mēni* boš previjála.«)
»Ráji čem na srédi v *mórje* skočítí,
Kàkor pri tēbi se, črni zamórec,
vozítí!
Kakó boš, *déte*, se mílo jokálo,
Ko né boš mátere *věč* imélo!«
Vída je *čez se* sveti križ storíla,
Na srédi *mórja* je v *vódo* skočila.

Dolenjski elegični inačični tip¹.

4. Lepa Vída².

Prelépa Vída pleníce prála
Pri kráju morjá na sínji skáli.
K nji se je pripéljal črni zamórec.
Takó je rékel črni zamórec:
»Káj je tēbi, lépa Vída?
Káj nisi *věč* takó lépa,
Takó lépa kakor *prva léta*?«
Takó je rékla lépa Vída:
»Kakó čem bití lépa kakor *prva léta*?
Domá imám stárega možá,
Stárega možá ino *bólno déte*;
Stári prekašljúje, déte prejokúje.«

Takó je rékel črni zamórec:
»Le nóter, nóter, tí lépa Vída!
(Nótri imám jaz tákšno korénjčje,
Ko boš tí déte v njém skopála,
Pa bo *bólno déte* précej zdrávo).«
Lépa Vída [je v *bárko*] stopíla,
Črni zamórec od krája odtégnil.

Začéla jokáti lépa Vída:
»(Káj boš tí, déte, *zdaj* počélo,
Ko né boš mátere *věč* imélo!)«
Takó je rékel črni zamórec:

dostavkov še razbrati, le da je porogljivi odgovor glede dojenja že omiljen v nekako tolažbo — v ihanski inačici je bil prvotno nedvomno hujši. Prizor se glasi le-tako (vv. 32–52; iz tipografskih razlogov so se pridržali samo najvažnejši glasoslovni znaki:

Tokó i zavpiwa sprelépa Vída:
»O gnáda, gnáda! gospód zamórščé!
Ovbě jest sróta, o káj sm striwa!
Kdó mę u podóju bowánga sína?«
Tokó i zeí réku gospód zamórščé:
»O náč na márej, tí mwáda Vída!
Kér ga u máru, tá ga u podóju.
Tí uš pa hodiwa po béwmó grádó,
pr mēn pogáčo boš béwo jédwa,
swáhko rebúwo boš zrávn piwa.«
Tokó i še rékwa sprelépa Vída:

»O gnáda, gnáda! gospód zamórščé!
Kdó mę u towázu stárga očéta?«
Tokó i réku gospód zamórščé:
»O náč ne márej, tí mwáda Vída!
Kér ga bo mógu, tá ga u towázu.
Oh ta véłce skríne uš kwúce méwa,
u gospóskmó špámpet pr mēn ležáwa
pa mójga sína me uš previjáwa.
Dozdéi s bwa dékwa na béwmó grádó,
zēi uš pa tí frávna n gospodína.«

Vaba s pogačo in rebulo je iz mlajših srednjeveških balad o Salomonu in njegovi ženi (prim. pogačo in vino v kropenski inačici).

¹ Kakor je razvidno iz pisma Antona Rudeža Stanku Vrazu z dne 3. aprila 1838, izvira zapis »Lepe Vide« Smoletovega zbéra od Jožefa Rudeža, graščaka v Ribnici: »Das Lied Od Vide ist schon in der Zhebeliza aufgenommen.« Izkvara zvabitve na ladjo, opustitev motiva zdravila, je prišla v to inačico iz kočevske inačice (Hauffen, št. 49. iz Kočevske Reke). Inačica in inačični tip je torej dolenski.

² Osnova je Rudežev-Smoletov zapis, ohranjen v prepisu neznane roke v Korytkovem zborniku z nadpisom »Od Vide« (gl. op. 1.; Ms. 478 Univ. bibl. v Lj., 1. 2–3, obj. Zigon, DS XL [1927], 38) in v Prešernovem prepisu z nadpisom »Lepa Vída« (Ms. 433 Univ. bibl. v Lj., 1. 6–7, obj. Zigon, DS XL, snimek). Besedilo je ritmično urejeno in obnovljeno (spopolnjeno in popravljeno) nekaj na osnovi same inačice, nekaj po drugih inačicah »Lepe Vide«. Popravki so označeni s kurzivnim tiskom, sama zamena besednega reda z oglatim oklepajem, dostavki iz drugih inačic z okroglim oklepajem. Izpuščene nepotrebne besede (mašila) niso označene. Najvažnejša in najobsežnejša poprava — v prizoru zvabitve na ladjo — je v glavnem umljiva iz ihanske inačice in iz pripomnje k njej. Najznatnejše izloženo mesto so vrstice o brezdelju v zamorčevi tolažbi; s pogačo in rebulo vred (gl. zg. Dostavek iz hraške inačice) spada k mlajšim salomonovskim vložkom. Osnove drugim popravkom so razložene v studiji o »Lepi Vidi«.

Poudarki imajo isti pomen kakor v obnovi ihanskega inačičnega tipa.

»Le tího, tího, lépa Vída!
(Kdòr ga bo máral, tá ga bo podójil.)
Le z máno, z máno v špánsko
deželo!

Póte je poslála špánska kraljica,
Lepó boš dojila špánskega kraljíča.«
Še bòlj [se je] jokála lépa Vída:
»(Kakó boš, déte mílo jokálo,
Ko né boš mátere več imélo!)«
Oni jo je prepéljal v špánsko deželo,
V špánsko deželo špánski králjici.

Prelépa Vída je zgodaj vstála,
Zjútraj zgódaj pri òknu stala.
Gòri príde ruméno Sónce.
Takó je rékla lépa Vída:
»Káj te vprášam, ti ruméno Sónce:
Káj zdaj [déla] moje bóлно détece?
Sónce právi: »Káj bo délalo!
Détecu [svéčo so] zdáj držáli.
Tvoj ubógi móž se po mórju vózi,
Tébe íšče, tí lépa Vída,
[Po tébi se], Vída, mílo jóka.«
Lépa Vída še bòlj jokala,

Béle roké siróta lomíla.
Zvečer je spét pri òknu stála,
Pa gòri príde svétla Lúna:
»Káj te vprášam, ti svétla Lúna:
Káj zdaj [déla] moje bóлно détece?
Lúna právi: »Káj bo délalo!
Bóлно détece [so zdáj] pokopáli.
Tvoj stári óča se po mórju vózi,
Tébe íšče, tí lépa Vída,
[Po tébi se], Vída, premílo jóka.«
Še bòlj [se je] jokála lépa Vída.
K nji príde špánska kraljica:
»Káj ti jè, prelépa Vída?
Káj se [jókaš takó mílo]?«
Sem pri òknu stála, zlato kúpco
pomívala,
Pádla mi je čez òkno v mórje
globóko.«
Takó je rékla špánska kraljica:
Nič ne máraj, tí lépa Vída!
Jaz tí spét bom drúgo kupíla,
Pri môjem králju tébe izgovoríla.
Le lepó dôji môjega kraljíča!«

Stane Bračko | Starci

Kot v starodavno noč balkoni
so naše svetle misli potemnele.
Kar gledamo, so še samo poltoni,
vse lepe strune so že izzvene.

Težko sloneti je v tem mraku
na oknih naših duš, če kot skeleti
smo prazni in če na življenja traku
ničesar ni, da mogli bi še hrepeneti.

Za sabo smo pustili vse granitne sklade
nekdanjih borb v zasanjanem prividu.
Gradovi daljni so minute, ure mlade
in pajki pletejo že po starinskem zidu.

A nam stezà je rísana do krste,
da k suhim ustnam nágnemo resnico.
Spustili smo že nože, razklenili prste
in smrt zajemamo z veliko žlico.